

ZEYBEK OYUNLARINA EŞLİK EDEN ÇALGI TAKIMLARI

Hale YAMANER OKDAN*

Öz

Bir dans türü olarak inceleyeceğimiz zeybeğın Anadolu da ağırlıklı olarak görüldüğü yerler; Aydın, Denizli, Muğla, İzmir, Manisa, Isparta, Burdur, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Bursa ve tüm bu illerin kapsadığı ilçe ve köylerdir. Oynandığı her bölgede hareket, figür, kostüm ve müzik farklılığı gösteren bu dans, müzik yapısına ve oynayanların cinsiyetine göre çeşitlendirilerek tasnif edilmiştir. Zeybek türü oyunların müzik yapısını konu alan çalışmalarda genel olarak ritm, metronom, makam ve melodik özellikleri üzerinde durulduğu ancak oyunlara eşlik eden çalgılarla ilgili bir sınıflandırmanın mevcut olmadığı görülmektedir. Bu yazıda zeybek oyunlarına eşlik eden çalgı takımları incelenecektir. Zeybek oyunlarına eşlik eden çalgı takımları bu yazıda dört ana başlık altında ele alınmaktadır;

- a-) Davul Zurna Takımları
- b-) Bağlama Takımları
- c-) Grangaz Takımları
- d-) İncesaz Takımları

Anahtar Kelimeler: Zeybek, Çalgı Takımı, İncesaz.

MUSICAL INSTRUMENTS WHICH ACCOMPANY ZEIBEK DANCES

Abstract

Zeybek is seen in Aegean Region, Anatolia, mostly in Aydın, Denizli, Muğla, İzmir, Manisa, Isparta, Burdur, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Bursa and all the towns and villages of these cities. All the regions it is danced, it has differences on figures, costumes and music and this dance style was usually classified by different researchers according to gender. Generally researchers paid attention to metronome and mode but they didn't make any classifications about instruments accompany Zeybek dance. In this paper, I will talk about "incesaz" sets, which accompanies to Zeybek Dance besides other musical sets shown below;

- a) Drum – Surna (Zurna) Sets
- b) Bağlama Sets
- c) Grangaz (Drum With Bell) Sets
- d) İncesaz Sets

Key Words: Zeibek, Musical Instruments, Incesaz.

---

* Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarı Türk Halk Oyunları Bölümü, hale.yamaner@hotmail.com

1. GİRİŞ

Zeybek kelimesi etimolojik açıdan çok sayıda halk bilimci ve araştırmacı tarafından incelenmiş ve farklı düşünceler ortaya atılmıştır. Zeybek; her şeyden önce bir hayat felsefesi, sonra bu felsefenin yarattığı ezgisel bir tür, daha sonra ise bu ezgisel yapıyla hayat görüşünün birlikte ortaya çıkardığı bir Türk Halk Dansıdır.

Dans türü özelliğiyle inceleyeceğimiz zeybeğin Anadolu da ağırlıklı olarak görüldüğü yerler; Aydın, Denizli, Muğla, İzmir, Manisa, Isparta, Burdur, Kütahya, Afyon, Balıkesir, Bursa ve tüm bu illerin kapsadığı ilçe, köy ve en küçük yerleşim merkezleridir. Oynandığı her bölgede az da olsa figür, kostüm ve müzik farklılığı gösteren bu dans, müzik yapısı, oynayanların cinsiyeti, metronom yapısı vb. özellikleri itibarı ile tasnif edilmiştir.

Onur Akdoğu (2004: 432), müzik ve tempo yapısı bakımından zeybekleri kadın zeybekleri, kent zeybekleri ve kır zeybekleri olarak üçe ayırır. Akdoğu, düzümsel bireşimi $9(3+2+2+2)$ şeklinde olan ve allegro-moderato arasında bir tempoda seslendirilen zeybekleri *Kadın Zeybeği*, $9(2+2+2+3)$ şeklinde olan ve allegro-moderato arasında bir tempoda seslendirilen zeybekleri *Kent Zeybeği*, düzümsel bireşimi her iki şekilde olabilen ve andante-adagio tempoda olan zeybekleri ise *Kır Zeybeği* olarak adlandırır.

Berrak Taranç zeybek oyunlarının tasnifini şöyle yapmıştır:

- Ağır Zeybek Oyunları:
  - a) Çok Ağır: Metronom ölçüleri 20–30 arasındadır.
  - b) Ağır Zeybekler: Metronom ölçüleri 40–60 arasındadır.
- Yürük (kıvrak) Zeybek Oyunları:
  - a) Ağır Zeybek Oyunları
  - b) Yürük Zeybek Oyunları
  - c) Çok Yürük (çok kıvrak) Zeybek Oyunları (Taranç, 1988: 31)

Yapılan çalışmalarda zeybek türü oyunların genel olarak ritm, metronom ve makam özellikleri üzerinde durulduğu, oyunlara eşlik eden çalgılarla ilgili bir sınıflandırmanın mevcut olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, incesaz takımları başta olmak üzere zeybek oyunlarına eşlik eden saz takımlarını, Muzaffer Sarısözen'in yapmış olduğu ağır ve kıvrak zeybek tasnifleriyle birlikte değerlendirip inceleyeceğiz.

2. ZEYBEK OYUNLARINA EŞLİK EDEN ÇALGI TAKIMLARI

Zeybek oyunlarına eşlik eden çalgı takımlarını dört ana başlık altında toplayabiliriz.

a-) Davul Zurna Takımları:

Zeybek oyunlarına eşlik eden çalgıların başında davul ve zurna gelir. Davul ve zurnalar, zeybek oynanan her bölgede farklı ya da benzer ebat, sayı ve çalım tarzı ile karşımıza çıkar. Nadir de olsa kapalı alanda da çalan davul ve zurna birer açık hava çalgısı olup, davul zurna takımı, kaba saz gibi isimlerle de anılmaktadır. Genellikle ağır zeybek diye sınıflandırılan ve erkekler tarafından oynanan oyunlara eşlik eder. Yöre ve çalınan ortama göre tek davul-tek

zurna, çift davul-tek zurna, çift davul-çift zurna gibi farklı kombinasyonlarla sayıları artıp azalabilir. Genelde bir zurna ezgiyi çalarken diğer zurna ezginin karar sesinde dem tutar, ezginin gidişatına göre asma kalıflarda ve yarım tonik seslerde solist zurna ile aynı seste buluşur. Aydın; Kocaarap, Yağmur yağdı zeybekleri, Muğla; Kadioğlu, İnceoğlu zeybekleri davul-zurna ile oynanan ağır zeybeklere örnek olarak verilebilir.

b-) Bağlama Takımları:

Bağlama, cura, divan sazı, tambura, kaval, dilli düdük, sipsi, kabak kemane, bendir, darbuka, kaşık, zil gibi Türk Halk Müziği çalgılarından oluşur. Bağlama ve ailesi, zeybek oyunlarına eşlik etmede zurna kadar yaygındır. Hem ağır zeybeklere hem de kıvrak zeybeklere eşlik edebilmesi, Türk Halk Müziğinin ana sazı olması, Anadolu'nun her yerinde mutlaka bir icracısının bulunması bağlamanın, zeybek oyunları icrasında çok kullanılmasının önemli nedenlerinden bazılarıdır. Bağlama ve ailesi zeybek ezgilerini zeybek tavrı denilen özel bir tavır ile çalar. Sesinin cılızlığından dolayı genelde kapalı alan sazı olan bağlamaya yöre ve oyun özelliğine göre kaval, kemane, klarnet, sipsi gibi sazlar da eşlik eder. Teknolojinin gelişimi ile son yirmi yıldır manyetik cihazlarla sesi artırılarak açık alanlarda da kullanılmaktadır. Bağlama ailesi, ağır zeybeklerden çok metronom olarak daha yürük, ağırlıklı olarak kadınların oynadığı zeybek oyunları olan kıvrak zeybeklere eşlik etmektedir.

c-) Grangaz Takımları:

Klarnet, trompet, büğlü, zilli davul (grangaz), trampet gibi Avrupa kökenli çalgılardan oluşur. Avrupa kökenli bu sazların Türk Kültürü ile tanışması, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Mehterhanenin kapatılıp yerine 23 Kasım 1831 yılında, daha çağdaş olan Mızıka-i Hümayunun kurmasıyla başlamıştır. İtalyan müzik adamı Donizetti Paşanın şefliğinde, Avrupa standartlarına uygun olarak tasarlanan Mızıka-i Hümayun sayesinde batıya özgü sazlar Türk topraklarında boy göstermeye başlamıştır. Askerlik görevlerini bandede yapan kişiler tarafından bu sazlar öğrenilmiş ve askerlik dönüşü ülkenin farklı yerlerine yayılarak çalınmaya başlanmıştır. Balkanların ana çalgısı sayılan bu takımların Türk topraklarında yayılmasında 93 Harbi ile birlikte Bulgaristan, Romanya gibi Balkan ülkelerinden Türkiye'ye gelen muhacirlerin de yadsınamayacak etkileri olmuştur. Bu sazların Türk müzisyenlerce kabul görmesinde, sazların ses şiddeti, kullanım rahatlığı, oktav genişliği, Türk Müziği Ses Sistemine yakın oluşu gibi nedenler etkili olmuştur. Daha çok Denizli, Muğla ve çevresinde yaygın olan grangaz takımları, seslerinin gürlüğü ve tınısı sebebiyle davul zurna takımlarına alternatif olmuştur. Açık hava sazı olarak ağır zeybek, cezayir, vb. oyunlara eşlik etmektedir.

d-) İncesaz Takımları:

Ud, lavta, ney, keman, def gibi çalgılardan oluşan *incesaz* ve *incesaz takımının* çeşitli kaynaklarda yer alan tanımlamaları şöyledir;

Müzik Ansiklopedisinde *incesaz* takımından “Türk Musikisinin geleneksel şekilde icraya mahsus topluluklardan, fasıl heyetlerinden birine verilen ad” olarak bahsedilir (Müzik Ansiklopedisi, 1985: 652). İncesaz takımı meydan faslı gibi köçekçeler çalıp okumaz. Küme faslı gibi kalabalık bir heyet de değildir. Meydan Larousse'da ise ince saz; “keman, ud, ney, tambur, kemençe, kanun, santur vb. musiki aletlerinden meydana gelen alaturka musiki topluluğu” (Meydan Larousse, 1992: 5676) olarak tanımlanmıştır.

Cengiz Onural'a göre (2007), geçmişte incesaz ve kabasaz diye tabir edilen iki müzik türü vardır. Kabasaz düğün-derneklerde yürüyüşlerde, yani meydanlarda davul, zurna, lavta gibi yüksek sesli aletlerle yapılan bir müzik, incesaz ise konak ya da saraylarda kanun, ney, tambur gibi daha nahif enstrümanlarla yapılan bir müziktir. Batıların oda müziğine karşılık gelir.

Yapılan tanımlardan ve anlatımlardan yola çıkarak incesaz takımını, açık havadan ziyade oda içinde icra edilen, genelde klasik Türk müziği fasıl geleneğinde kullanılan keman, kanun, ud, rebap, ney, tambur, kemençe, darbuka gibi ses seviyesi orta ve düşük şiddette olan sazlardan oluşan, daha çok şarkı, türkü, beste gibi küçük formu ve eğlenceye yönelik eserler seslendiren müzik topluluğu olarak tanımlayabiliriz. Kimi zaman on dokuz, yirmi civarında kişiden oluşan topluluk, kimi zaman üç, dört kişiden de oluşmuştur. Kişi sayısının artması ya da eksilmesi topluluğun müzik rengi ve ses şiddeti dışında hiçbir şeyi etkilememiştir. Fasıl geleneğindeki gibi ritm saz çalan kişiler aynı zamanda hanendelik de yapmıştır. (üç kişilik incesaz takımı, kalabalık incesaz takımı vb)

İncesaz takımları; saray, üst tabaka ve eğitilmiş çevrelerinin eğlencelerinde, düğünlerinde, misafir ağırlamalarında önemli bir yer tutan müzik grupları olmuştur. Daha çok havas kesimini ilgilendiren bu saz takımları, eğitim oranının artmasıyla kentte yaşayan halkın yanında yer edinmiştir. Eğitim arttıkça sanata verilen önem artmış, sanat toplulukları çoğalmış ve bu sazlar tabana yayılmaya başlamıştır.

Makedon ve Türk Roman müziği üzerinde araştırmalar yapan Sonia Tamar Seeman, günümüzde daha çok roman müzisyenlerden oluşan incesaz takımı hakkındaki araştırmasında şu görüşlere yer veriyor:

“90'ların sonlarında, *ince çalgı* ya da *çalgı*, yöredeki en yaygın topluluk türü olmuştur. Önceleri, ince çalgı müzisyenlerinin çoğu, davul-zurnacı ailelerden geldiklerinden, yeni parçalar, yeni süsleme teknikleri ve yeni *soundlar* gibi modern eğilimleri de benimsemekle birlikte, davul zurna repertuarını ve tarzını sürdürmüştür. Davul-zurna ekipleri gibi, ince çalgı müzisyenleri de Roman'dır. Bu topluluk gösterinin anlamına ve zamanına göre çeşitli sazlardan oluşabilir. 60'ların başlarında ince çalgı, klarnet ve davul özellikle Malkara tarafında; klarnet, cümbüş, darbuka ya da daire gibi çeşitli kombinasyonlar sergiliyordu. 80'lerde ise kent eğlencelerinde klarnet, keman, kanun, cümbüş, darbuka veya da davuldan oluşan kalabalık çalgı toplulukları yer almaktaydı. Ancak, 90'ların sonuna gelindiğinde, köy düğünlerine giden ince çalgı toplulukları tipik olarak klarnet, cümbüş, darbuka, daire ya da davul ve bazen de kemandan oluşmaktadır. *Yatak* ve *konvoy* denilen müzik için klarnet, cümbüş, darbuka ve davul bulunur” (Sonia Tamar Seeman, 1999).

Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi batı Anadolu geleneksel oyunlarında da incesaz takımları karşımıza çıkmaktadır. Saray kültürünün etkilerinin günümüzde de görüldüğü Bursa, Kütahya, Balıkesir ve bu illerin köylerinde, davul zurnanın yanı sıra incesaz takımları denilen ve üç, dört kişiden oluşan müzik toplulukları bulunmaktadır. Balıkesir Edremit'te keman, klarnet, bakır darbukadan oluşan üçlüye buradaki halk incesaz takımı adını vermiştir. Düğünlerde, kına gecelerinde müzik icra eden grup, hem kadın hem de erkek eğlencelerinde yer alır. Bazen bu üçlüye elektro bağlama da girmekteyse de, bu çalgı incesazlardan ayrı tutulmaktadır. Halkın incesaz olarak tabir ettiği sazlar yapmış olduğumuz tanımlarla örtüşmektedir.

Manisa Soma'da incesaz takımlarının içinde klarnet, keman, davul* bulunmakta, ağırlıklı olarak kadın oyunlarına eşlik etmektedir.

İzmir'de de incesaz terimi ile karşılaşılır. Bu bölgede ise keman, klarnet, darbuka, def ve cümbüş† gibi çalgıların birlikteliği, incesaz takımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Beş parça sazdan oluşan bu çalgı takımında çalgı sayısı zaman zaman değişebilmekle beraber genelde belirttiğimiz gibidir. Bölgede bu çalgıların icrasında kadın çalgıcılar çoğunluktadır. İzmir ili Menemen ilçesinde müzisyenlik yaparak hayatını sürdüren Nigar Sezar, çalgı takımlarında hangi çalgıların yer aldığı ve çalgı sayısı ile ilgili şu bilgileri verir:

“İncesaz gelsin diyorlar. Düğünlere giderken normalde müzisyen sayısını, çalgı sayısını gelen teklife göre belirliyoruz. Genelde keman, darbuka, def gidiyoruz işlere. Bazen kanun, klarnet de aramıza giriyor. Bir klarnet, bir keman, bir darbuka, bir kanun yetiyor bize.” (Nigar Sezar, Kişisel Görüşme, 15.01.2010)

Çanakkale yöresinde incesaz takımını oluşturan çalgılar şöyle ifade edilmektedir: “Düğünlerdeki çalgı takımları şöyleydi: iki klarnet, bir davul, bir keman veya cümbüş ve bir trampet. Artık cümbüş çalan kalmadı, trampet de artık çalınmıyor. Yerini darbuka aldı.” (Talat Çağlar, Kişisel Görüşme, 04 Aralık 2010)

Muğla yöresinde incesaz takımları keman, cümbüş ve darbuka gibi sazlardan oluşur. Yörenin Burdur, Denizli gibi teke oyunlarının oynandığı yörelere sınır yerleşimlerinde - özellikle Fethiye çevresinde- üç telli, sipsi gibi çalgıların da kullanımı görülür.

Bursa yöresinde iki türlü çalgı topluluğu vardır. Biri yöreye Türkmenlerle gelen davul, zurna ve kudümden oluşan topluluk, diğeri ise sonradan bunların yerini alan gırnata (klarnet), cümbüş, keman ve darbukadan oluşan çalgı topluluğudur (Çelikkol, 1997: 123).

Denizli ve çevresinde ise incesaz terimi pek kullanılmamıştır. Kadınlar için yapılan eğlencelerde kadın çalgıcılara rastlanır. Bu icralarda cümbüş, leğen, darbuka gibi çalgılara rastlanmakta ancak bu çalgılar için incesaz tanımı kullanılmamaktadır. İncesaz takımı, daha çok meyhanelerde fasıl müziği yapan gruplara denmiştir.

Teke oyunlarının oynandığı Burdur, Acıpayam ve çevrelerinde incesaz takımı diye bir terim duyulmamış, oyunlara eşlik eden üç telli, sipsi gibi gerçek anlamda sesleri ince olan sazlara da sipsi takımları adı verilmiştir.

Yaptığımız araştırmada genel olarak incesaz takımlarının kadın ve erkek oyunlarına eşlik ettiğini, kapalı alanlarda icra edildiğini, batı Anadolu genelinde aynı adla bulunduğunu ve klarnet, keman, cümbüş, darbuka gibi sanat müziği enstrümanlarından oluştuğunu görmekteyiz. Bu bilgiler ışığında zeybek oyunlarına eşlik eden sazları icra edildikleri mekana göre aşağıda olduğu gibi genellemek mümkündür.

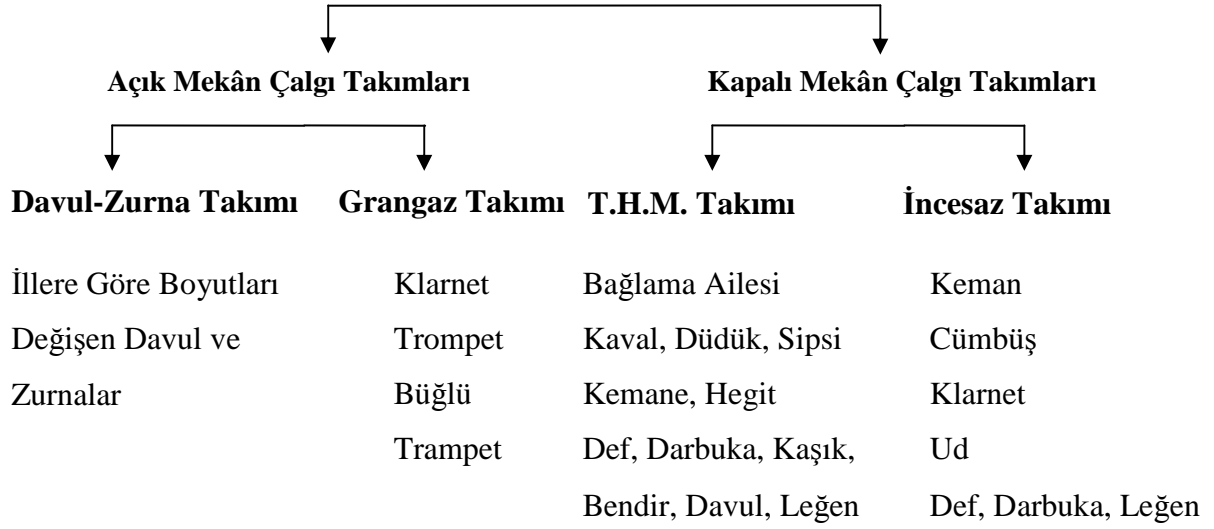
---

* Darbuka tonuna yakın, tiz bir ses elde etmek için çubuğun üstten tutularak çalınması.

† Zeynel Abidin tarafından 20. yy başlarında icat edilen, metal tekneli, plastik kapaklı, 12 telli, soğuk-sıcak havaya dayanıklı, gür sesli solo bir Türk çalgısıdır. Klasik sazlarda yer bulamamış olmasına rağmen, Anadolu'nun her bölgesinde sıklıkla görülür.

EGE BÖLGESİ ZEYBEK OYUNLARINDA KULLANILAN

SAZ TAKIMLARI

Bazı yörelerde bu çalgıların yukarıda adı geçen takımlar haricinde de icrasına rastlanır. Ancak bu gerçek çalgı takımları bağlamında genellemeye gitmemize engel teşkil etmemektedir. Diğer taraftan saz takımlarının yörelere göre dağılımları, diğer çalgı takımlarıyla farklılıkları ve ilişkileri, eşlik ettikleri ezgiler, çalgıların yapıları ve icracıları vb. pek çok konu geleneksel müziğimizin araştırılmayı bekleyen önemli konuları arasında yerini almaktadır.

KAYNAKÇA

A. Yazılı Kaynaklar

Akdoğan, O. (2004). Bir Başkaldırı Öyküsü Zeybekler. Tarihi, Ezgileri, Dansları (c. 3). İzmir: Sade matbaacılık.

Çelikkol, Ş. (1997). Bursa Keles, Karakeçili Yörükleri, Yaşantıları, Gelenekleri, Kıyafetleri ve Türk Dünyası İle İlişkileri. V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek İnançlar Seksiyon Bildirileri. Ankara: Kültür bakanlığı yayınları.

Meydan Larousse (1992). İncesaz (c. 11, s. 5676). İstanbul: Milliyet gazatecilik a.ş.

Müzik Ansiklopedisi (1985). İncesaz (c. 3, s. 652). Ankara: Sanem matbaası.

Onural, C. (2007). Beş/Elif. Müzik Albüm. Kalan Müzik.

Seeman, S. T. (1999). Keşan'a Giden Yollar. Albüm kapak araştırması. Kalan müzik.

Taranc, B. (1988). Ege Bölgesinde Yaşayan Halk Müziği Ezgileri, Zeybek ve Elli Altı ezginin Çeşitli Yönleriyle Kataloglanması. İzmir: Ege Üniversitesi D.T.M.K.Yayınları.

B. Sözlü Kaynaklar

Nigar Sezar, 1975 Menemen doğumlu. Müzisyen (keman icracısı). İlkokul mezunu. İzmir Menemen.

Talat Çağlar, 1959 doğumlu. Müzisyen (klarnet icracısı) Çanakkale Yenice İlçesi Akçakoyu Köyü.